

FILOZOFICKÁ FAKULTA
Univerzita Karlova

ISRD

Zkušenosti studentů s antisociálním chováním

Signální zpráva z české části výzkumu ISR4 určená pro školy

Zpracovali:

Zuzana Podaná, Kateřina Líbalová, Una Sauka, Tereza Vlčková, Jiří Buriánek
& Pavla Malvotová

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2024

ÚVOD

Signální zpráva představuje vybrané předběžné výsledky z české části čtvrté vlny výzkumu mládeže ISRD (International Self-Report Delinquency Study). Cílem mezinárodního projektu ISRD je sledovat zkušenosti mladých lidí zhruba ve věku 13–17 let s antisociálním chováním – a to jak v pozici pachatelů, tak obětí –, zjišťovat individuální a sociální podmíněnost těchto jevů a negativní dopady na jejich život. Výsledky výzkumu jsou důležitým zdrojem informací, které mohou napomoci prevenci a cíleným intervencím k minimalizaci těchto fenoménů a jejich škodlivého dopadu na jedince i společnost.

Výzkum ISRD započal již v 90. letech 20. století a Česko, prostřednictvím katedry sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (FF UK), se do něj zapojilo již v roce 2005. Díky této dlouhodobé účasti v ISRD máme u nás k dispozici již tři vlny šetření – výzkumy ISRD2 (2007), ISRD3 (2013) a ISRD4 (2023) – což umožňuje sledovat i dlouhodobější trendy v jednotlivých oblastech. V této zprávě proto budeme v relevantních částech prezentovat i dílčí srovnání s výzkumem ISRD3, tj. pokusíme se postihnout změny za posledních 10 let.

Tato zpráva je primárně určena aktérům, kteří realizaci výzkumu ISRD4 umožnili, totiž ředitelkám, ředitelům, učitelkám, učitelům a dalším odborným pracovnícům a pracovníkům ze zúčastněných škol, ale samozřejmě také jejich studentkám a studentům. Budeme proto velmi rádi, pokud se školy rozhodnout dát svým studujícím signální zprávu k dispozici.¹ **Na tomto místě bychom rádi ještě jednou všem účastnicím a účastníkům výzkumu velice poděkovali za spolupráci.**

Výběr témat do zprávy je přizpůsoben výše zmíněné cílové skupině, proto kromě základního přehledu delikvence a viktimizace mládeže v běžném životě i v kyberprostoru (kapitola 1 a 2) nabízíme také výsledky týkající se školy a vzdělávání (kapitola 3) a na závěr zařazujeme i sondu do aktuálního tématu začleňování dětí z Ukrajiny do českého prostředí (kapitola 4).

Realizace výzkumu ISRD4 v Česku

Výzkum ISRD4 proběhl formou anonymního dotazníkového šetření na školách v Praze a Plzni. Sběr dat probíhal vždy v rámci jedné vyučovací hodiny ve třídách, které byly náhodně vybrány z databáze všech škol (resp. školních tříd) v daných městech. Dotazník studenti² vyplňovali online obvykle na školních počítačích za přítomnosti externího tazatele, spolupracovníka katedry sociologie FF UK. Šetření probíhalo v období únor až červen 2023 a jeho cílovou skupinou byli studenti 8. a 9. ročníků základních škol a 1. a 2. ročníků středních škol, včetně korespondujících tříd víceletých gymnázií. Celkem se výzkumu zúčastnilo 2126 dětí ze 104 školních tříd z celkem 62 škol. Základní popisné charakteristiky souboru jsou uvedeny v Tabulce 1.

Pokud není uvedeno jinak, pocházejí veškerá data prezentovaná v této zprávě z české části výzkumu ISRD4. Při testování hypotéz užíváme standardní 5% hladinu statistické významnosti.

¹ Text zprávy je také veřejně přístupný na webu Katedry sociologie FF UK: <https://ksoc.ff.cuni.cz/isrd/>

² Dále v textu používáme pro označení různých skupin osob generické maskulinum. Například výrazem „studenti“ tedy označujeme všechny studující bez ohledu na gender.

Tabulka 1. Popisné statistiky vzorku

	Počet	%	platná %
N (celkem)	2126		
Pohlaví			
muž	997	46,9	47,1
žena	1118	52,6	52,9
<i>neodpověděl(a)</i>	11	0,5	
Věk			
13 let a méně	112	5,3	5,3
14 let	478	22,5	22,5
15 let	526	24,8	24,7
16 let	532	25,1	25,0
17 let	391	18,4	18,4
18 let	61	2,9	2,9
více než 18 let	23	1,1	1,1
<i>neodpověděl(a)</i>	3		0,1
Typ školy			
základní škola	828	38,9	
víceleté gymnázium (nižší stupeň)	199	9,4	
učební obor	235	11,1	
maturitní obor (bez gymnázií)	625	29,4	
gymnázium (vyšší stupeň)	239	11,2	
Město			
Praha	993	46,7	
Plzeň	1133	53,3	

Poznámka: Věkový průměr 15,4 let.

I. PREVALENCE DELIKVENCE

Zkoumané delikventní činy

Ve výzkumu ISRD4 jsme zjišťovali výskyt celé řady delikventních činů, které uvádíme v Tabulce 2. Jednotlivé delikty jsou rozděleny na základě jejich typu do čtyř skupin – majetkové, násilné, kyberkriminalita a ostatní delikty. V dotazníku byla vždy zjišťována jak prevalence (výskyt) celoživotní, tak prevalence za poslední rok, tj. zda jedinec daný čin spáchal v posledních 12 měsících.

Tabulka 2. Přehled forem delikvence

Typ	Delikt	Formulace otázky
MAJETKOVÁ	krádež v obchodě	Ukradl/a jsi někdy něco v obchodě nebo supermarketu?
	krádež auta/motorky	Ukradl/a jsi někdy motorku nebo auto?
	vloupání do budovy	Vloupal/a ses někdy do domu nebo jiné budovy s cílem něco ukrást?
NÁSILNÁ	skupinová bitka	Účastnil/a ses někdy skupinové bitky na ulici nebo na jiném veřejném místě, jako je nákupní centrum nebo sportovní stadion?
	nošení zbraně	Nosil/a jsi s sebou někdy zbraň, třeba hůl, obušek, nůž nebo pistoli pro vlastní ochranu nebo k napadení někoho jiného?
	loupež/vyhrožování	Použil/a jsi někdy zbraň, násilí nebo hrozbu násilím k tomu, aby ti někdo vydal peníze nebo nějakou věc?
	úmyslné ublížení na zdraví	Zbil/a jsi někdy někoho nebo někomu ublížil/a holí, obuškem, nožem či pistolí natolik vážně, že byl zraněn?
KYBERKRIMINALITA	sdílení intimní fotografie/videoa	Sdílel/a jsi někdy online intimní fotku nebo video někoho, kdo nechtěl, aby toto ostatní viděli?
	online hate speech	Poslal/a jsi někdy na sociálních sítích urážlivé zprávy nebo komentáře o něčí rase, etnické příslušnosti nebo národnosti, náboženství, genderové identitě, sexuální orientaci nebo z podobných důvodů?
	online podvod	Použil/a jsi někdy internet, e-mail nebo sociální síť k podvedení nebo oklamání druhých (jako je phishing, prodej bezcenných nebo nelegálních věcí atd.), abys vydělal/a peníze?
	hacking	Hacknul/a jsi nebo naboural/a ses někdy do soukromého účtu nebo počítače za účelem získání dat, získání kontroly nad účtem nebo zničení dat?
OSTATNÍ	sprejerství	Pomaloval/a jsi někdy bez povolení zeď, vlak, metro nebo autobus (graffiti)?
	vandalismus	Poškodil/a jsi někdy úmyslně nějakou věc, třeba autobusovou zastávku, okno, auto nebo sedadlo ve vlaku či autobuse?
	prodej drog	Prodával/a jsi někdy drogy nebo někomu pomáhal/a prodávat drogy?

Prevalence jednotlivých delikventních činů a skupin deliktů

V Tabulce 3 nalezneme přehled prevalencí jednotlivých činů, a to jak celoživotně, tak za poslední rok. Z přehledu vyplývá, že alespoň jednoho delikventního činu se za celý život dopustí více než polovina studentů (54 %), za poslední rok pak zhruba třetina (35 %). Nejvyšší celoživotní prevalence dosahují násilné (33 %) a majetkové delikty (29 %), nejméně pak kyberkriminalita (19 %; viz Graf 1). Nejčastějším činem z hlediska celoživotní prevalence je krádež v obchodě, kterou přiznala více než čtvrtina studentů (29 %). Dále následuje nošení zbraně, tedy například hole, obušku, nože nebo pistole (27 %). Mezi poměrně rozšířené delikty pak spadá rovněž sprejerství (15 %), účast na skupinové bitce (12 %), vandalismus (11 %) a nenávistné komentáře na sociálních sítích (11 %).

Z pohledu prevalence za poslední rok jsou nejčastějším typem deliktů násilné činy (21 %), které výrazně převyšují ostatní skupiny (viz Graf 1). Nejvyšší podíl na tom má jednoznačně nošení zbraně (18 %), které je nejčastějším delikventním činem za poslední rok. Dále se pak za poslední rok studenti nejčastěji dopouštěli krádeží v obchodě (11 %), sprejerství (8 %) a posílání nenávistných komentářů v online prostředí (7 %). Typicky přiznávané delikty za poslední rok se tak v některých případech odlišují od nejčastějších deliktů páchaných někdy v životě – je tedy například zřejmé, že ke krádežím v obchodě se studenti častěji uchýlovali hlavně v mladším věku, zatímco nošení zbraně je běžné i v současnosti, tj. mezi studenty z věkových kategorií zahrnutých ve výzkumu.

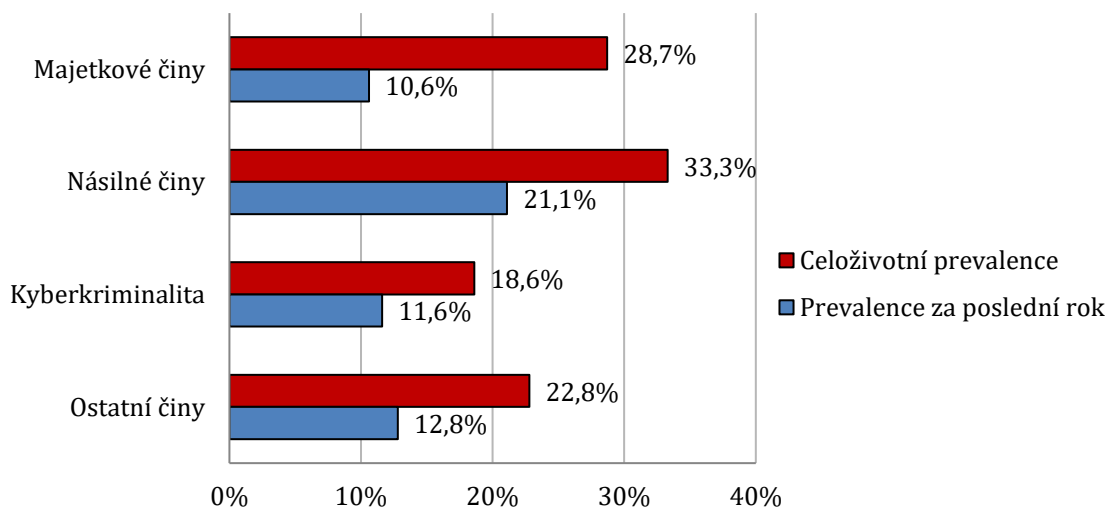
Tabulka 3. Prevalence delikvence jednotlivých činů (%)

	Celoživotní prevalence	Prevalence za poslední rok
Alespoň 1 delikventní čin	54,1	34,6
Majetkové činy	28,7	10,6
Krádež v obchodě	28,5	10,6
Krádež auta/motorky	1,0	0,4
Vloupání do budovy	1,1	0,3
Násilné činy	33,3	21,1
Skupinová bitka	11,5	5,8
Nošení zbraně	26,7	18,4
Loupež/vyhrožování	2,7	1,3
Úmyslné ublížení na zdraví	5,2	1,9
Kyberkriminalita	18,6	11,6
Sdílení intimní fotografie/videoa	4,3	2,3
Online hate speech	11,2	7,2
Online podvod	5,1	3,0
Hacking	5,5	3,2
Ostatní činy	22,8	12,8
Sprejerství (graffiti)	15,1	8,4
Vandalismus	11,4	5,7
Prodej drog	7,5	5,1

Dále také můžeme konstatovat, že u častěji přiznávaných deliktů se obvykle jedná o činy (nejspíše) nízké závažnosti. Naopak (potenciálně) závažné činy jsou mezi mladými lidmi pouze ojedinělé. Nejnižší prevalence – a to jak celoživotně, tak za poslední rok – nacházíme u krádeží auta/motorky, vloupání do budovy a loupeže/vyhrožování.

Spíše ojedinělé jsou i delikty v online prostoru, s výjimkou nenávistných komentářů. Sdílení intimních snímků někoho jiného proti jeho vůli (tzv. revenge porn), online podvody i hacking jsou přiznávány jen kolem 5 % studentů celoživotně a za poslední rok pak prevalence klesají jen ke 2–3 %.

Graf 1. Prevalence typů delikvence za celý život a za poslední rok

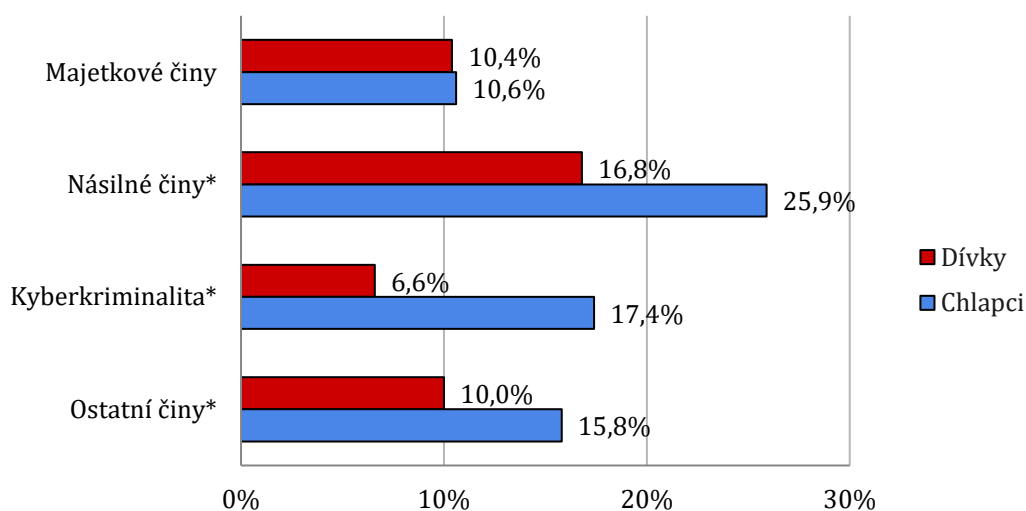
Prevalence delikvence dle vybraných socio-demografických charakteristik

Níže uvádíme, jak se liší delikvence mládeže na základě vybraných socio-demografických charakteristik – pohlaví, města, typu školy a ročníku. Prezentovány jsou prevalence za poslední rok, které lépe zachycují aktuální páchaní delikvence a nezohledňují delikty z mladšího věku.

Prevalence delikvence dle pohlaví

Graf 2 znázorňuje rozdíly mezi dívkami a chlapci v prevalenci jednotlivých typů deliktů za poslední rok. Delikventních činů ze skupiny násilných, ostatních a kyberkriminality se signifikantně častěji v posledním roce dopouštěli chlapci. Největší rozdíl můžeme sledovat u kyberkriminality, které se chlapci dopouštějí téměř třikrát častěji než dívky. Tento výsledek je daný zejména nepoměrným zastoupením chlapců a dívek, kteří přiznali zveřejňování urážlivých komentářů na sociálních sítích (13 % oproti 3 %). Nejmenší rozdíl v prevalenci pak je v rámci majetkových deliktů, kterých se dopouštějí chlapci a dívky v podstatě ve stejné míře.

Graf 2. Prevalence delikvence za poslední rok dle pohlaví

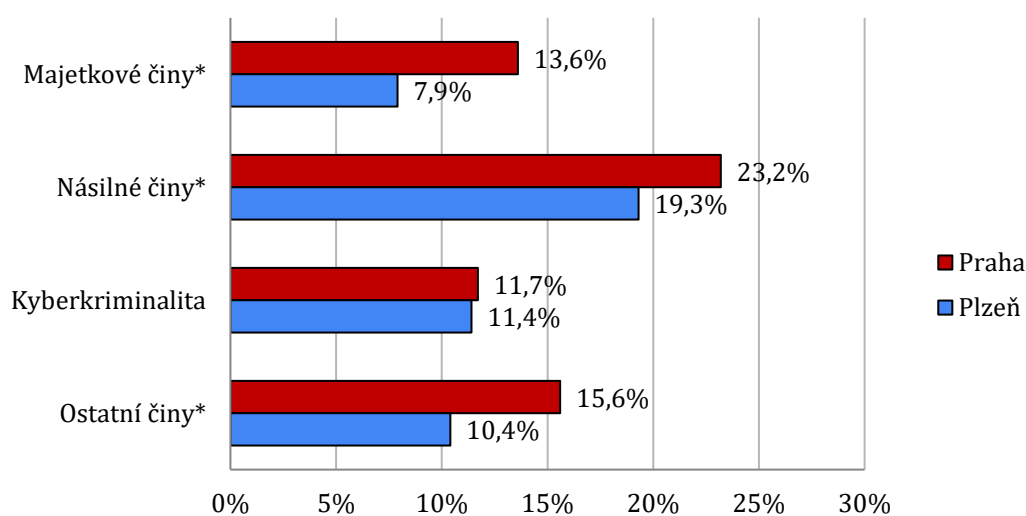

Pozn.: * signifikantní rozdíl ($p < 0,05$)

Prevalence delikvence dle města

Graf 3 sleduje rozdíly v delikvenci mládeže mezi Prahou a Plzní. Majetkové, násilné i ostatní činy byly statisticky signifikantně častěji páčány studenty pražských škol. Vyšší zastoupení pražských studentů je pak patrné zejména u krádeží v obchodě (14 % oproti 8 %) a sprejerství (11 % oproti 7 %). Prevalence kyberkriminality se mezi městy téměř neliší, tj. je stejně častá jak u studentů pražských, tak plzeňských škol.

Graf 3. Prevalence delikvence za poslední rok dle města

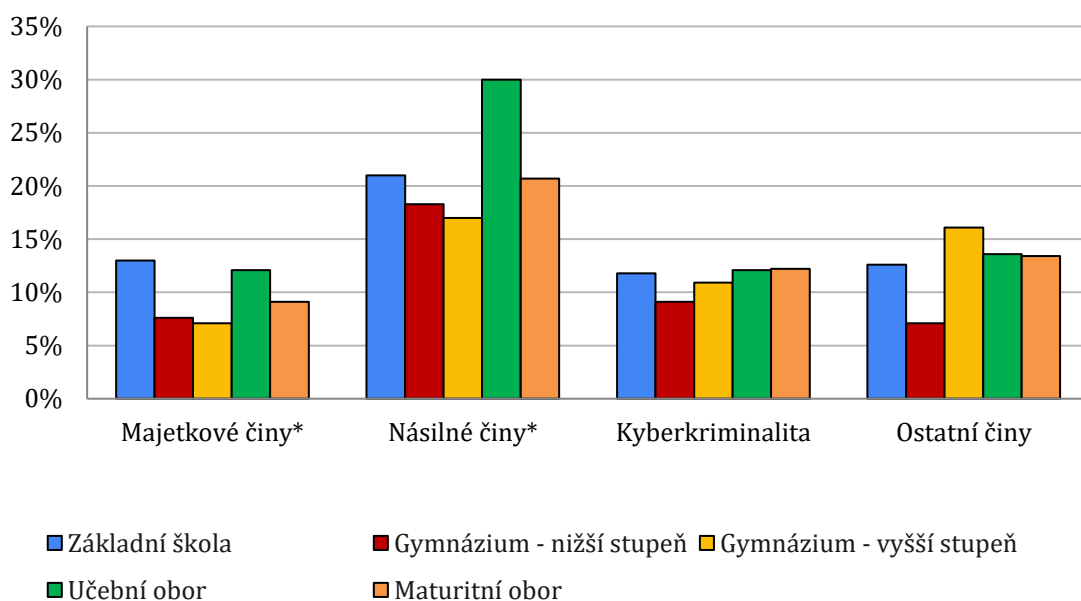

Pozn.: * signifikantní rozdíl ($p < 0,05$)

Prevalence delikvence dle typu školy

Graf 4 znázorňuje rozdíly v delikvenci v posledním roce dle typu školy, kterou studenti navštěvují – základní školu, nižší stupeň víceletého gymnázia, vyšší stupeň gymnázia (libovolného typu), učební obor a maturitní obor SŠ (bez gymnázií). Signifikantní rozdíly v konání delikvence mezi jednotlivými typy škol najdeme pouze u násilných a majetkových deliktů. Násilných činů se nejčastěji dopouštějí studenti učebních oborů, kde se za poslední rok nějakého násilného deliktu dopustil téměř každý třetí (30 %); většinou se samozřejmě jednalo o nošení zbraně (23 %) nebo účast na skupinové bitce, která zde byla přiznávána oproti vrstevníkům výrazně častěji (17 %). V rámci majetkových činů mají nejvyšší prevalenci žáci základních škol (13 %), na druhém místě se řadí opět studenti učebních oborů (12 %). Nejméně delikventními se jeví studenti gymnázií, ovšem s výjimkou ostatních činů, kde studenti vyššího stupně gymnázií mají dokonce mírně vyšší prevalenci nežli ostatní. V tomto případě jde o důsledek o něco častějšího přiznávání sprejerství a prodeje drog u těchto studentů. Rozdíly mezi typy škol však v rámci skupiny ostatních činů ani kyberkriminality nejsou statisticky významné.

Graf 4. Prevalence delikvence za poslední rok dle typu školy

Pozn.: * signifikantní rozdíly ($p < 0,05$)

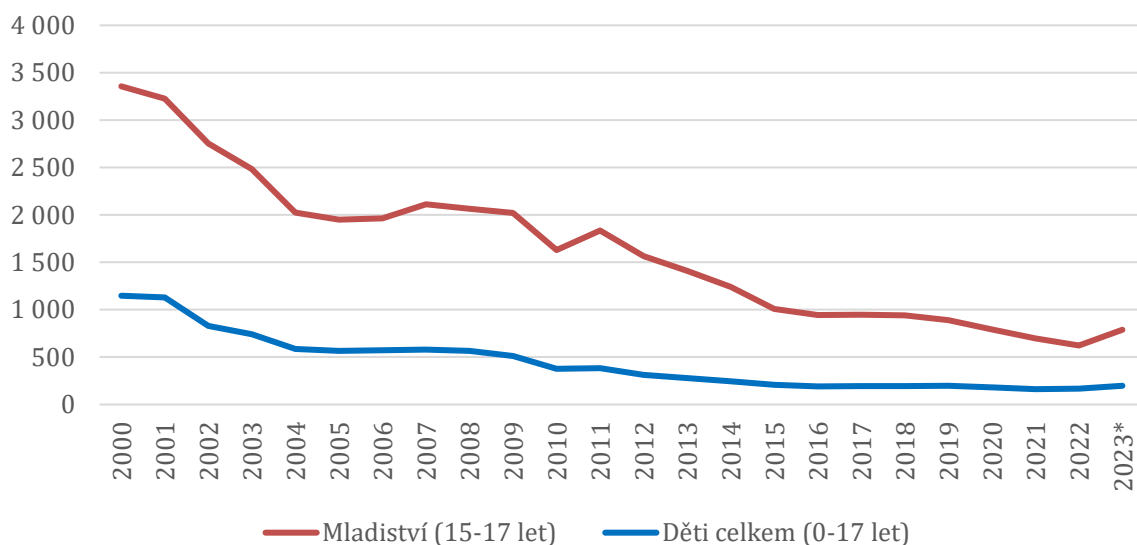
Prevalence delikvence dle ročníku

Z hlediska ročníků (8. a 9. třídy ZŠ, 1. a 2. ročník SŠ) nepozorujeme statisticky významné rozdíly v páchání delikvence v posledním roce.

Vývoj delikvence mládeže

Pro popsání vývoje delikvence dětí v ČR v posledním období nejprve stručně shrneme oficiální data o kriminalitě, jak je prezentují statistiky Policie ČR. Z nich můžeme pozorovat, že v posledních dvaceti let dochází k soustavnému poklesu delikvence (viz Graf 5). Výrazný klesající trend je patrný až do roku 2015, nicméně v roce 2016 došlo ke změně v metodice reportování dat Policií ČR, která mohla vést k optickému navýšení počtu dětských pachatelů; je tedy možné, že pokles reálně pokračoval i v několika dalších letech. V období 2020–2022 pak dochází k dalšímu mírnému snížení indexu kriminality dětí, jež je patrně důsledkem omezení sociálních kontaktů a času tráveného na veřejnosti během pandemie Covid-19. V roce 2023 lze sledovat menší nárůst delikvence, kdy se však může jednat pouze o korekci umělého poklesu daného epidemií.

Graf 5. Vývoj kriminality dětí a mladistvých registrované Policií ČR – indexy na 100.000 dětí dané věkové skupiny

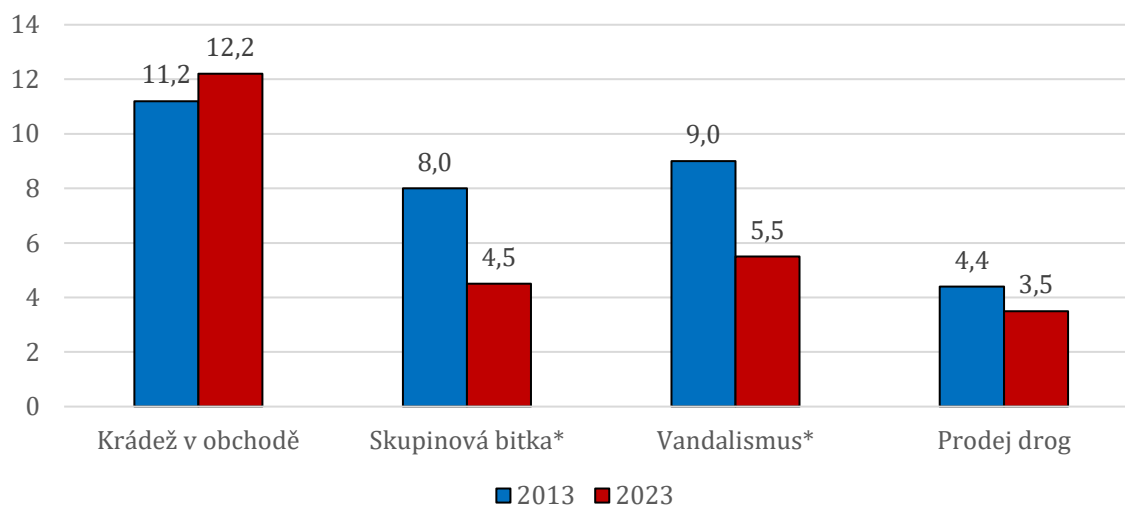

Zdroj: Policie ČR a ČSÚ (vlastní výpočty)

* Data ČSÚ o počtu dětí v daných věkových skupinách v roce 2023 nejsou k dispozici, proto byly využity počty z roku 2022.

Policejní statistiky však samozřejmě zachycují pouze kriminalitu zjištěnou policií, u níž byl pachatel odhalen. A právě delikvence dětí je fenomén s vysokou latencí (tj. skrytý), proto bývají trendy policejních dat někdy zpochybňovány a pozorovaný pokles přikládán pouze zvyšující se míře latence. Také z tohoto důvodu jsou velmi cenná data z kriminologických výzkumů mládeže, která díky již několika realizovaným výzkumům umožňují získat alternativní náhled na vývoj delikvence, byť i při jejich komparaci je třeba značné opatrnosti. Z dosavadních výsledků však jednoznačně vyplývá podpora pozorovanému poklesu delikvence dětí do roku 2015 (Enzmann, Podaná, 2010; Moravcová, Podaná, Buriánek, 2015). Klesající trend je pak zjevný i při srovnání prevalence některých deliktů ve výzkumu ISRD3 (2013) a ISRD4 (2023), jak zachycuje Graf 6.

Graf 6. Srovnání prevalence vybraných deliktů za poslední rok v roce 2013 a 2023 dle výzkumů ISRD (údaje v %)

Zdroj: ISRD3 (2013) a ISRD4 (2023); vzorky omezeny na žáky 8.-9. ročníků z Prahy a Plzně

Pozn.: * signifikantní rozdíl ($p < 0,05$)

Obecně lze konstatovat, že pokles delikvence dětí v posledních letech, resp. v době před pandemií Covid-19, byl patrný v řadě evropských zemí a může souviset s mnoha různými sociálními procesy. Zejména jej můžeme spojovat se změnou životního stylu dětí, které tráví stále více svého volného času při organizovaných aktivitách nebo v kyberprostoru a méně při volné zábavě s vrstevníky na veřejnosti. Další skutečností je rostoucí sociální kontrola dětí, které rodiče méně často nechávají bez dozoru (např. při cestě do školy, vyzvedávání z večerních aktivit), ale také prostřednictvím vyšší supervize veřejných prostranství pomocí kamerových systémů či různých pracovníků ostrahy (např. parky, obchodní centra). Relevantní je pak i hypotéza, že se část delikventních aktivit dětí přesouvá do kyberprostoru a tyto delikty prakticky absentují v oficiálních statistikách. I z tohoto důvodu byl v současném výzkum ISRD4 kladen důraz na kyberkriminalitu a online aktivity dětí. Výsledky prezentované na začátku této kapitoly v Tabulce 1 dokládají, že výskyt delikvence v kyberprostoru skutečně není zanedbatelným fenoménem.

II. ZKUŠENOSTI S VIKTIMIZACÍ

Zkoumané formy viktimizace

Tabulka 4 obsahuje přehled zkoumaných forem viktimizace mládeže, tj. přehled deliktů, jichž se děti a dospívající stávají oběťmi. Součástí tabulky je i znění otázek, kterými jsme se na danou formu viktimizace respondentů dotazovali. V případě viktimizace je zahrnut jeden majetkový delikt, tři násilné činy, tři delikty spadající pod kyberkriminalitu a zohledněno je i závažnější fyzické násilí ze strany rodičů.

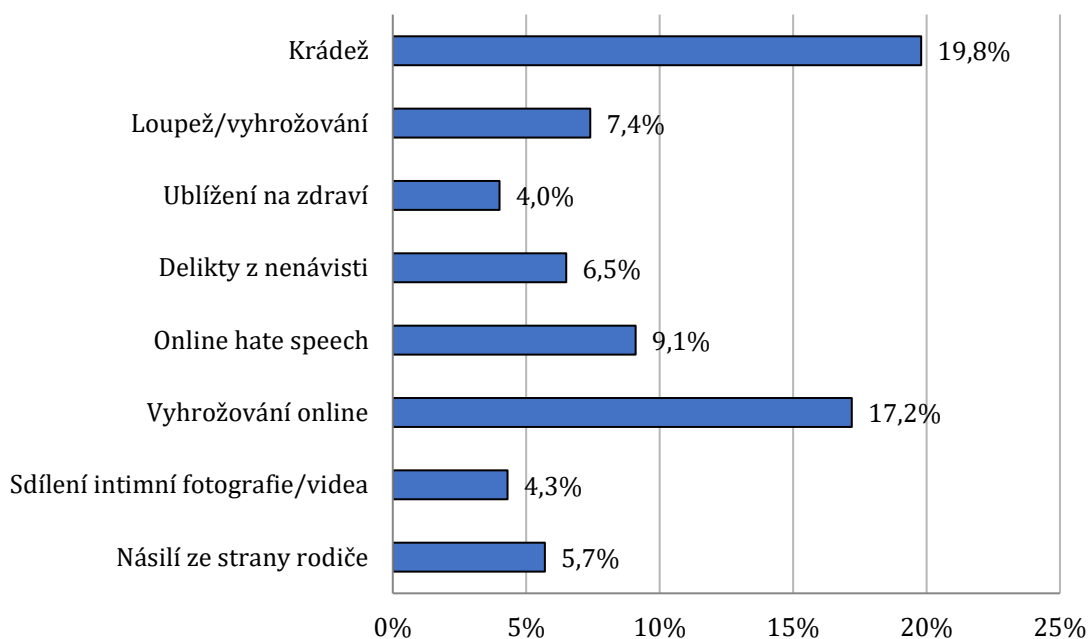
Tabulka 4. Přehled forem viktimizace

Delikt	Formulace otázky
krádež	Bylo ti někdy něco ukradeno (např. kniha, peníze, mobilní telefon, sportovní vybavení, kolo...)?
loupež/vyhrožování	Použil proti tobě někdy někdo zbraň, násilí nebo hrozil násilím, aby od tebe získal peníze nebo nějakou věc?
ublížení na zdraví	Zbil tě někdy někdo nebo ti ublížil klackem, obuškem, nožem či pistolí natolik vážně, že jsi byl/a zraněn/a?
delikty z nenávisti	Vyhrožoval ti někdy někdo, že ti ublíží, nebo tě fyzicky napadl kvůli tvé rase, etnickému původu nebo národnosti, náboženství, genderové identitě, sexuální orientaci nebo z podobných důvodů?
online hate speech	Poslal ti někdo někdy na sociálních sítích urážlivé zprávy nebo komentáře o tvé rase, etnickém původu nebo národnosti, náboženství, genderové identitě, sexuální orientaci nebo z podobných důvodů?
vyhrožování online	Vyhrožoval ti někdy někdo na sociálních sítích?
sdílení intimní fotografie/videoa	Zveřejnil, sdílel nebo přeposlal někdo tvoji intimní fotku nebo video s tebou, které jsi nechtěl/a, aby ostatní viděli?
násilí ze strany rodiče	Stalo se někdy, že tě tvá matka či otec (včetně nevlastních) udeřili nějakým předmětem, dali ti pěstí, silně tě kopli nebo tě zbili (včetně případů, kdy to bylo za trest)?

Prevalence viktimizace

Graf 7 poskytuje přehled prevalencí jednotlivých forem viktimizace za poslední rok. Z grafu vyplývá, že v posledním roce se studenti nejčastěji setkávali s tím, že jim bylo něco ukradeno (20 %) a téměř každému šestému studentovi někdo vyhrožoval na sociálních sítích (17 %). Zhruba každý jedenáctý (9 %) se pak setkal s nenávistnými komentáři na sociálních sítích (hate speech). Za pozornost stojí i 6 % studentů, kteří uvedli vážnější formu násilí ze strany svých rodičů, což již může indikovat fyzické týrání. Alespoň s jednou ze sledovaných forem viktimizace se v posledním roce setkala více než třetina studentů (37 %).

Graf 7. Prevalence jednotlivých forem viktimizace za poslední rok

Prevalence viktimizace dle vybraných socio-demografických charakteristik

Níže uvádíme rozdíly ve viktimizaci mládeže za poslední rok na základě vybraných socio-demografických charakteristik, konkrétně pohlaví, města, typu školy a studovaného ročníku.

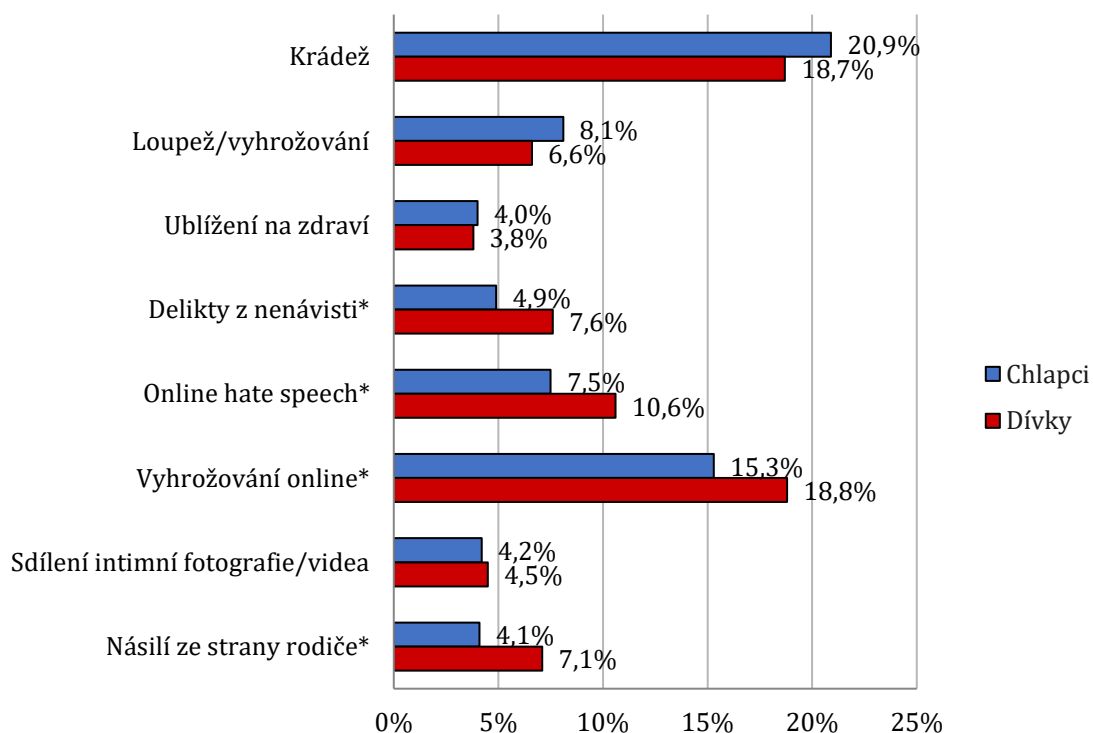
Prevalence viktimizace dle pohlaví

Graf 8 zobrazuje rozdíly ve viktimizaci mládeže na základě pohlaví. Výsledky ukazují, že dívky se statisticky významně častěji stávají oběťmi deliktů z nenávisti, vyhrožování a nenávistných komentářů na sociálních sítích a fyzického násilí ze strany rodičů. Tyto rozdíly však nejsou nijak extrémně velké, vždy se jedná zhruba o 3 procentní body. Prevalence zbylých forem viktimizace se na základě pohlaví významně neodlišuje.

Prevalence viktimizace dle města

V posledním roce nebyly nalezeny statisticky signifikantní rozdíly v prevalenci viktimizace mezi mladými lidmi v Praze a Plzni, pouze s výjimkou viktimizace krádežemi, kterými jsou o něco častěji zasaženi studenti z Prahy (22 %) oproti těm z Plzně (18 %).

Graf 8. Prevalence viktimizace za poslední rok dle pohlaví

Pozn.: * signifikantní rozdíl ($p < 0,05$)

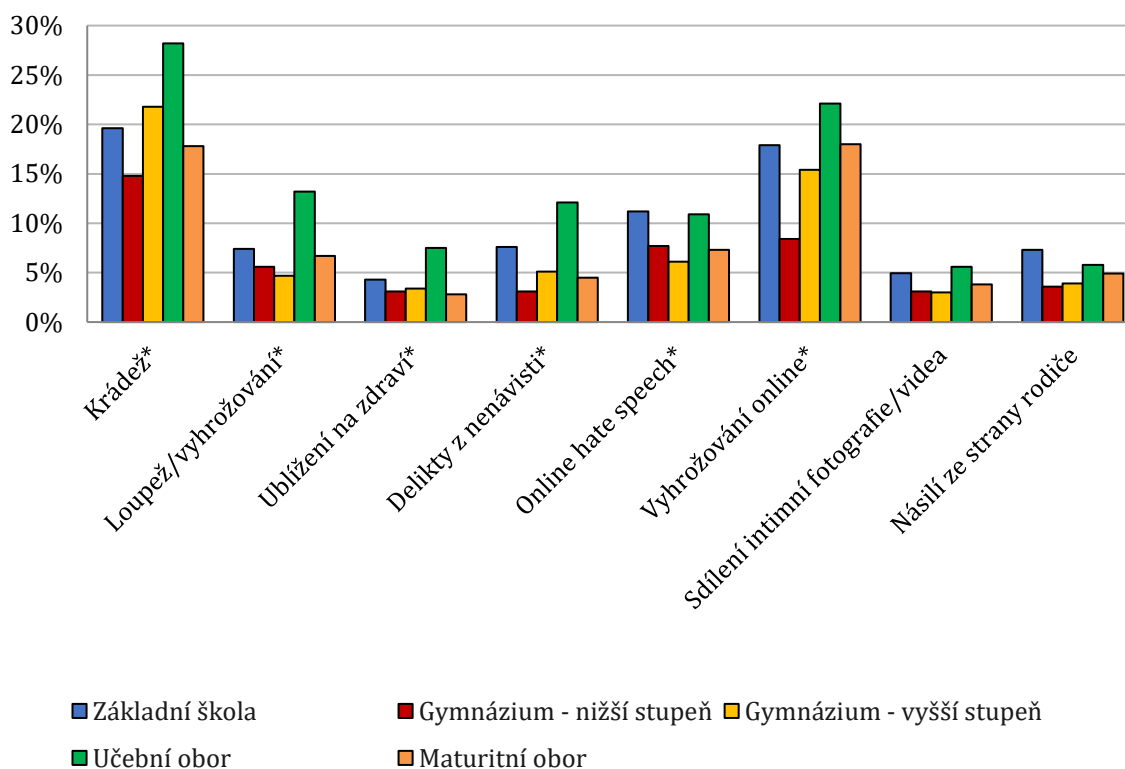
Prevalence viktimizace dle typu školy

Graf 9 znázorňuje prevalence viktimizace jednotlivými činy dle typu školy, kterou studenti navštěvují. Kromě sdílení intimních fotografií/video a násilí ze strany rodičů, které se vyskytují na všech školách v podobné míře, se prevalence viktimizace různými delikty významně liší mezi různými typy škol. Mezi nejvíce ohrožené skupiny obecně patří především učňové, ale také žáci základních škol. Značné rozdíly lze pozorovat zejména u krádeže, loupeže/vyhrožování, ublížení na zdraví, deliktů z nenávisti a vyhrožování na sociálních sítích, kde jsou mezi oběťmi výrazně častěji zastoupeni studenti učebních oborů. Nejméně zasaženou skupinou jsou – podobně jako v případě páchaní delikvence – studenti gymnázií, a to zejména na nižším stupni víceletých gymnázií.

Prevalence viktimizace dle ročníku

Prevalence viktimizace se mezi jednotlivými ročníky příliš neliší. Signifikantní rozdíl sledujeme pouze v případě násilí ze strany rodičů, kde se o něco častěji oběťmi stávají studenti 9. tříd. (8 % oproti 5 % v ostatních ročnících).

Graf 9. Prevalence viktimizace za poslední rok dle typu školy

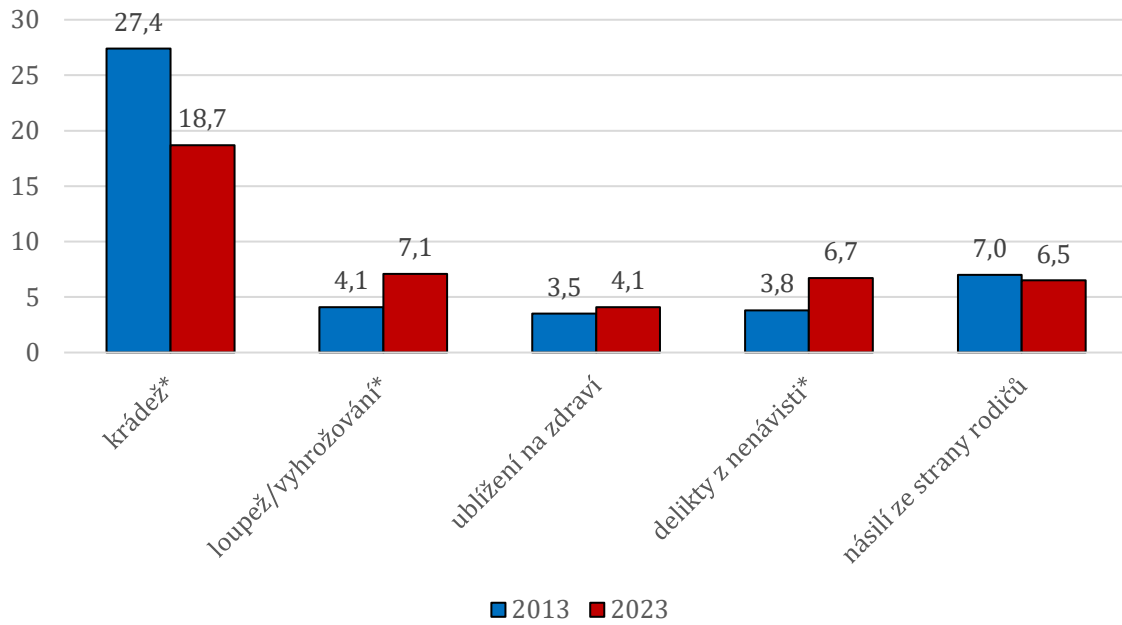

Vývoj viktimizace

Vzhledem k faktu, že děti bývají nejčastěji viktimizovány svými vrstevníky, a k již zmíněnému výraznějšímu poklesu delikvence mládeže v posledních letech lze očekávat, že i viktimizace dětí by měla mít klesající trend. Následující Graf 10 zachycuje vývoj prevalencí viktimizace vybranými činy za poslední rok mezi výzkumem ISRD3 z roku 2013 a aktuálním výzkumem ISRD4 z roku 2023. Z grafu je zřejmé, že došlo především k výraznému, zhruba třetinovému poklesu viktimizace krádeží (z 27 % na 19 %). Naopak v případě loupeže/vyhrožování a deliktů z nenávisti pozorujeme mírný nárůst – v obou případech zhruba o tři procentní body. U obou těchto činů však došlo k menší změně ve formulaci otázky v dotazníku, což může výsledky do určité míry ovlivnit.

V obou vlnách výzkumu ISRD jsme se kromě závažnějších forem násilí ze strany rodičů, kde se statisticky významný pokles neprokázal (viz Graf 10), dotazovali i na zkušenost s lehčími formami násilí, jakými je například facka, které bývají v Česku stále ještě běžně využívány jako forma trestu dítěte (Podaná, 2018). Z předchozího výzkumu ISRD3 vyšlo Česko jako jedna ze zemí s nejvyšším výskytem těchto lehčích fyzických trestů (Enzmann et al., 2018). V tomto ohledu je potěšitelné, že se prevalence ve výzkumu ISRD mezi lety 2013 a 2023 podstatně snížila z 40 % na 26 %, nicméně i tak zůstává oproti evropským zemím stále vysoká. Bohužel pokles u závažnějších forem násilí ze strany rodičů byl jen nevýrazný a v tomto ohledu také zůstáváme mezi evropskými zeměmi s nejvyšší mírou zasažení.

Graf 10. Srovnání prevalence vybraných deliktů za poslední rok v roce 2013 a 2023 dle výzkumů ISRD (údaje v %)

Zdroj: ISRD3 (2013) a ISRD4 (2023); vzorky omezeny na žáky 8.-9. ročníků z Prahy a Plzně

Pozn.: * signifikantní rozdíl ($p < 0,05$)

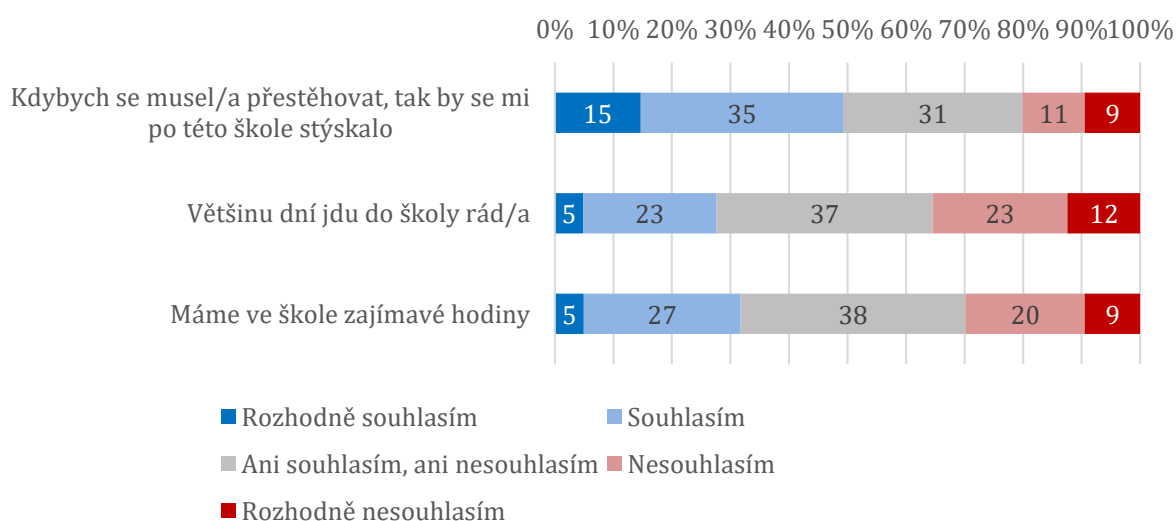
III. ŠKOLA A VZDĚLÁVÁNÍ

Ačkoli výzkum ISRD cílí primárně na zkušenosti studentů s delikvencí a viktimizací, v rámci zjišťování potenciálně souvisejících individuálních a sociálních faktorů jsou zahrnuty i otázky vztahující se ke škole a vzdělávání. Kromě vzdělávací funkce plní škola i funkci socializační. Studenti jsou ve škole vedeni k upevňování společenských hodnot a norem, a tedy ke konformnímu chování. Mimo to však ve škole dochází k četnému kontaktu s vrstevníky, což dává množství příležitostí jak k učení se anti-sociálnímu chování, tak i k tomu stát se obětí delikventního chování z jejich strany. Z těchto důvodů nemohou ve výzkumech delikvence a viktimizace mládeže chybět otázky zohledňující charakter školního prostředí a vztah studentů ke škole a vzdělávání. V tomto oddílu proto představíme výsledky i těchto částí šetření. Výsledky ukazující podíl delikvence a viktimizace studentů podle typu školy jsou prezentovány již v předchozích dvou kapitolách.

Vztah studentů ke škole

Pozitivní vztah ke škole byl měřen třemi otázkami prezentovanými v Grafu 11. Většina studentů vykazuje ke své škole kladný či neutrální vztah, nicméně vyloženě pozitivní hodnocení nacházíme pouze u výroku, že by se jim v případě odstěhování po této škole stýskalo, s nímž souhlasila polovina studujících (50 %) a pouze pětina nesouhlasila (20 %). Naproti tomu jen zhruba čtvrtina studentů souhlasila, že chodí většinou do školy ráda (28 %), zatímco třetina nikoli (35 %). Ani souhlas s tím, že mají ve škole zajímavé hodiny, nebyl příliš vysoký – vyjádřila jej zhruba třetina studujících (32 %) a podobný podíl pak nesouhlasil (29 %). Částečně se nám zde tedy potvrzují zjištění výzkumů PISA, které ukázaly, že čeští studenti nemají ve srovnání s vrstevníky ze zemí OECD ke škole příliš pozitivní vztah (Boudová et al., 2023).

Graf 11. Vztah studentů ke škole

Rovněž se ukazuje, že kladný emocionální vztah ke škole je vyšší zejména u studentů gymnázií a SŠ s maturitou, zatímco nejméně by současná škola chyběla studentům učebních oborů (28 %). Míra souhlasu s tím, že chodí do školy většinou rádi, se prakticky neliší mezi studenty různých typů SŠ

(28–30 %), výraznější rozdíl však nacházíme u mladších dětí – s výrokem souhlasilo pouze 24 % žáků ZŠ, zatímco u jejich vrstevníků z nižšího stupně gymnázií to bylo 38 %. Zajímavé hodiny ve výuce postrádají zejména studenti ZŠ a učebních oborů (36 %, resp. 34 %), naopak nejméně tento aspekt své školy vytýkají studenti SŠ s maturitou (21 %).

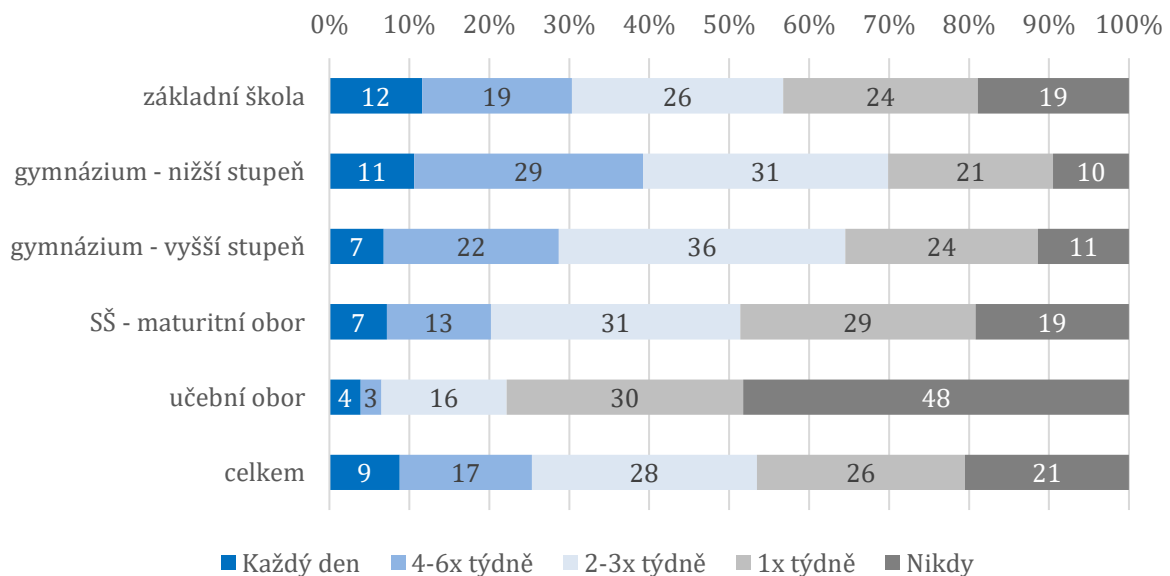
Žádné statisticky signifikantní rozdíly nebyly nalezeny v hodnocení studentů z Prahy a Plzně a rovněž nebyly zaznamenány žádné podstatnější rozdíly v hodnocení dívek a chlapců.

Dle očekávání se pak prokázala souvislost mezi vztahem ke škole a prevalencí delikvence v posledním roce, kdy studenti s horším vztahem ke škole měli vyšší riziko všech čtyř sledovaných typů delikvence. V souladu s teorií sociální kontroly tak můžeme konstatovat, že pozitivní vazbu na školu lze považovat za protektivní faktor delikventního chování. Naopak v případě viktimizace se souvislost se vztahem ke škole prokázala jen v několika případech, například u vyhrožování na sociálních sítích. Nabízí se proto domněnka, že by v těchto případech mohli být pachatelé často právě vrstevníci ze školy.

Studijní příprava a aspirace

V rámci otázek na volnočasové aktivity byla sledována i frekvence domácí přípravy do školy ve formě studia nebo vypracovávání domácích úkolů. Graf 12 ukazuje, že více než polovina studentů (53 %) se domácí přípravě věnuje alespoň několikrát týdně, typicky 2–3x týdně (28 %). Zhruba čtvrtina (26 %) uvedla domácí přípravu 1x týdně a naprostou absenci této činnosti deklarovala jen pětina studujících (21 %).

Graf 12. Frekvence domácí školní přípravy podle typu navštěvované školy

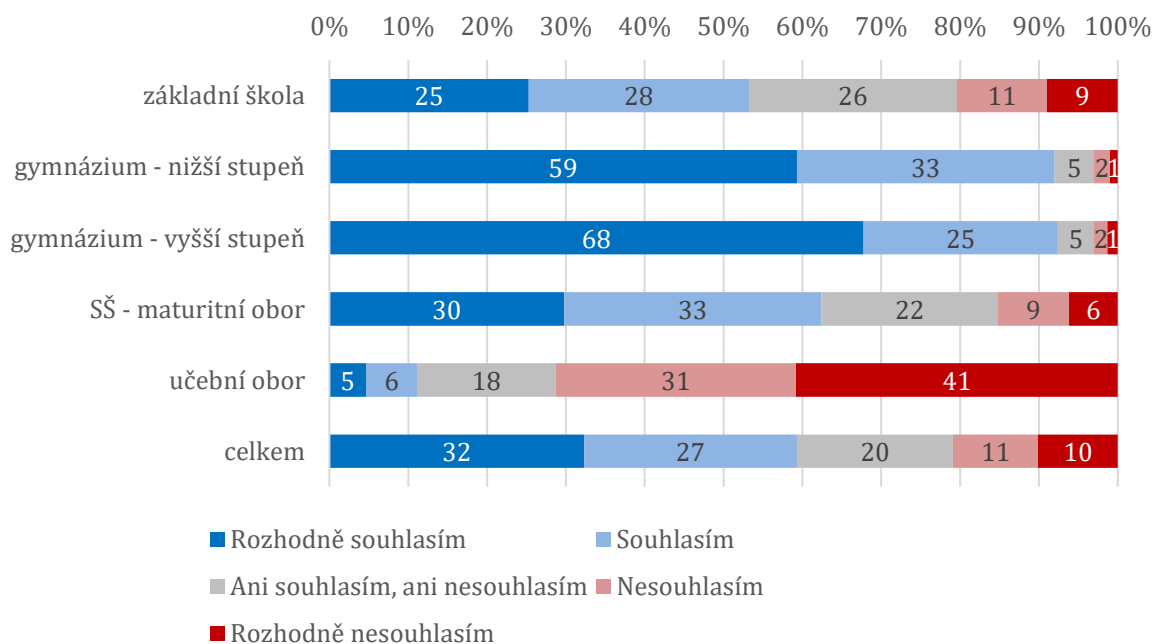
Z grafu 12 je pak zřejmá i diference frekvence domácí přípravy podle typu školy. V případě 8.–9. ročníků se přípravě do školy o něco více věnují studenti víceletých gymnázií nežli ZŠ – alespoň několikrát týdně uvádělo domácí přípravu 70 % gymnazistů oproti 57 % žákům ZŠ. U studentů SŠ je pak

zjevné, že frekvence domácí přípravy oslabuje. V případě gymnazistů dochází na vyšším stupni – oproti stupni nižšímu – zejména k poklesu každodenní či prakticky každodenní přípravy, nicméně naprostá absence domácího studia zůstává stále minimální, uvádí ji pouze 11 %. V případě ostatních SŠ s maturitou je intenzita ještě o něco nižší a typicky se studenti domácí přípravě věnují 1–3x týdně (60 %). Naproti tomu u učňů je čas věnovaný domácímu studiu či vypracovávání domácích úkolů typicky minimální – téměř polovina nevěnuje této činnosti žádný čas (48 %) a třetina pak pouze jeden den v týdnu (30 %).

S těmito výsledky koresponduje i analýza podle ročníku, kdy je patrný soustavný pokles frekvence domácí přípravy. Vhodné je také poznamenat, že v případě 8. a 9. ročníků se tento pokles netýká pouze žáků ZŠ, ale je zjevný i u studentů víceletých gymnázií. Dále se potvrzují rozdíly mezi dívkami a chlapci, kdy dívky věnují domácí přípravě více času – alespoň několikrát týdně se do školy připravuje 62 % z nich, zatímco u chlapců je to pouze 45 %.

Vzdělanostní aspirace studujících byly měřeny otázkou, jestli v budoucnosti plánují jít na vysokou školu (Graf 13). Z celého souboru tento plán deklarovala většina studentů (59 %), přičemž pětina byla ještě nerozhodnuta (20 %) a pětina se studiem VŠ nepočítala (21 %). Je nepřekvapivé, že naprostá většina gymnazistů plánuje pokračovat se studiem na VŠ (92 %). Naproti tomu u studentů ostatních SŠ s maturitou již tento podíl výrazněji klesá pod dvě třetiny (63 %) a narůstá podíl nerozhodnutých (22 %) i neaspirujících na studium na VŠ (15 %). V případě učňů se tyto poměry zcela převrací a o studiu na VŠ uvažuje jen 11 % z nich a 18 % je nerozhodnuto. Konečně z žáků ZŠ aspiruje na VŠ studium zhruba polovina (53 %) a čtvrtina není rozhodnuta (26 %), což je vzhledem k delšímu horizontu této volby zcela pochopitelné.

Graf 13. Souhlas s výrokem, že student v budoucnosti plánuje jít na vysokou školu, podle typu navštěvované školy

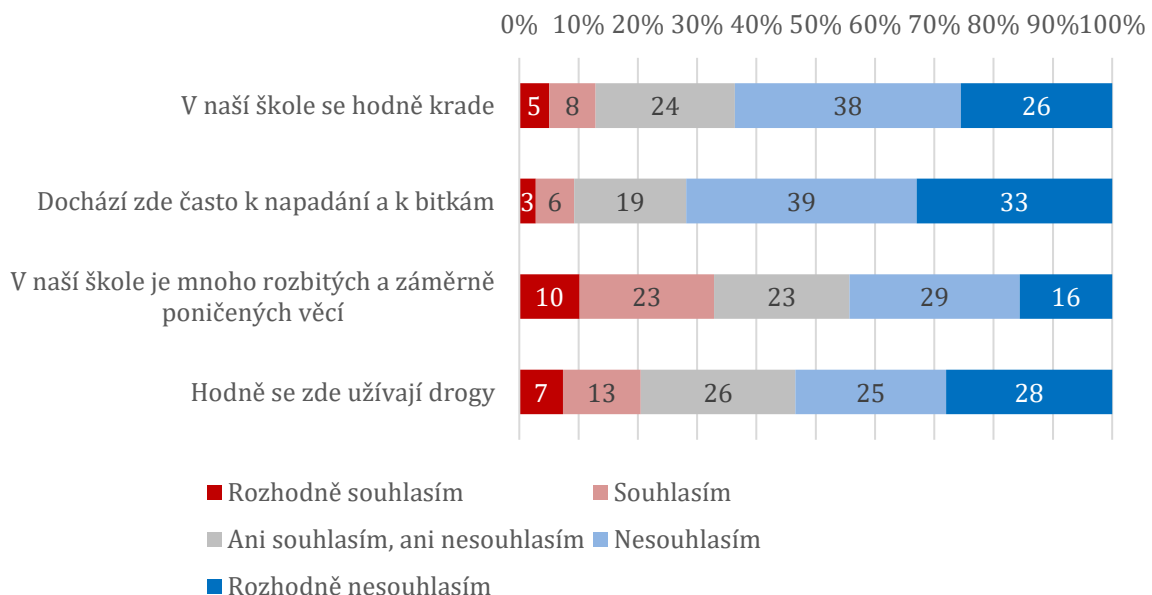
Současná situace, kdy na VŠ studuje více dívek nežli chlapců, se odráží již i v aspiracích v našem šetření. Téměř dvě třetiny dívek plánuje jít na VŠ (66 %), zatímco u chlapců je podíl jen mírně nadpoloviční (52 %). Vyšší rozdíl ve studijních aspiracích dívek a chlapců je patrný zejména mezi žáky ZŠ a studenty SŠ s maturitou.

Ve shodě s dosavadním výzkumem se zaměření studentů na vzdělávání, ať již v podobě aktivního přístupu k domácí přípravě nebo vyšších vzdělanostních aspiracích, prokazuje jako protektivní faktor delikvence, a to prakticky pro všechny typy deliktů. V případě viktimizace je souvislost slabá, nicméně jako riziková skupina vychází vždy studenti s nejvíce negativním vztahem ke vzdělávání – tedy ti, kteří se do školy nepřipravují nikdy nebo jsou pevně přesvědčeni, že na vysokou školu nepůjdou.

Zasažení školy delikvencí

Zasažení školního prostředí delikvencí bylo měřeno sadou čtyř otázek zaměřených na výskyt krádeží, násilí, vandalismu a užívání drog (Graf 14). Obecně lze říci, že většina studentů v tomto ohledu hodnotila svou školu pozitivně a nepovažovala tyto fenomény za časté. Jako o něco běžnější se jeví pouze větší zasažení školy vandalstvím, které uváděla třetina dětí (33 %), a pětina pak souhlasila s výrokem a hojném užívání drog na škole (20 %). Naopak častější výskyt krádeží nebo násilí byly uváděny jen ojediněle (13 %, resp. 9 %).

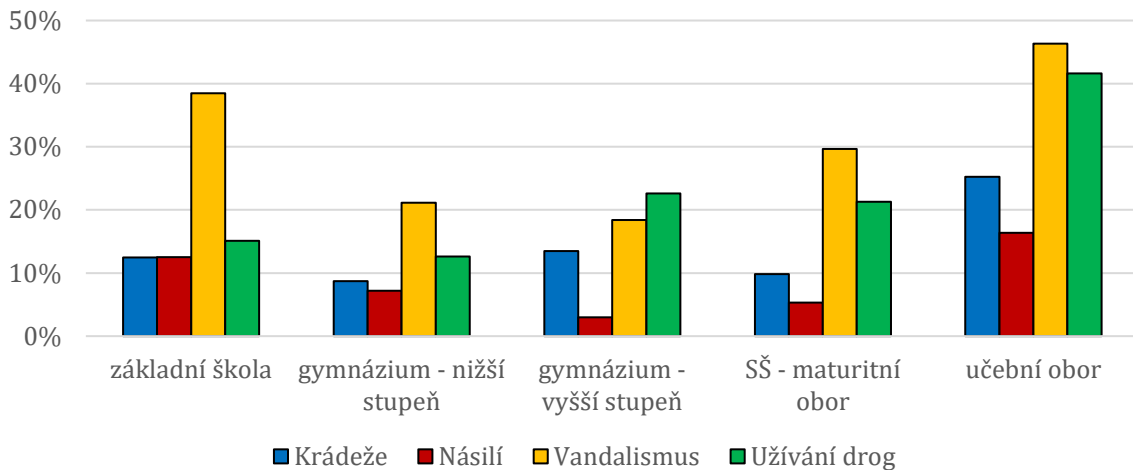
Graf 14. Zasažení školy delikvencí

Graf 15 pak nabízí podíly souhlasu s jednotlivými výroky v členění podle typu navštěvované školy. Horší vnímání školy z hlediska zasažení všemi čtyřmi fenomény nacházíme jednoznačně mezi uční, nicméně i zde se jedná především o častější výskyt vandalismu a užívání drog (46 %, resp. 42 %), u krádeží je podíl souhlasu jen čtvrtinový a u násilí ještě nižší (16 %). Rozdíly v hodnocení studentů ostatních typů škol nejsou výrazněji odlišná, s výjimkou vandalismu ve škole, který méně uvádějí

studenti gymnázií, a u žáků ZŠ lze pozorovat o něco vyšší reportování násilí ve škole (13 %). V případě užívání drog situaci ovlivňuje nárůst tohoto fenoménu s věkem. Při podrobnější analýze se ukázalo, že reportování častého užívání drog ve škole stoupá s vyšším ročníkem ve všech typech škol.

Graf 15. Zasažení školy delikvencí podle typu navštěvované školy (podíl kategorií „rozhodně souhlasím“ a „souhlasím“, v %)

Rozdíly mezi hodnocením svých škol studenty z Prahy a Plzně byly zanedbatelné v případě násilí a krádeží, nicméně o něco vyšší se prokázaly u vandalismu a užívání drog, kdy v Praze souhlasilo s častějším výskytem těchto fenoménů shodně o 8 procentních bodů více studentů nežli v Plzni.

Poměrně nepřekvapivě se projevil vztah mezi hodnocením míry zasažení školního prostředí antisociálním chováním a výskytem delikvence a viktimizace u jedince. Podporuje to tak předpoklad, že škola je místem, kde k antisociálnímu chování běžně dochází, a takové činy bývají často mířeny proti vrstevníkům ze třídy či školy.

U otázek na zasažení školy delikvencí je také částečně možné srovnání se situací z roku 2013 u studentů 8.–9. ročníků. Kvůli změně metodologie výzkumu³ lze posun prokázat pouze u výroku na hojně užívání drog ve škole, které je v roce 2023 uváděno studenty častěji. Určitý posun k horšímu je naznačen také u výskytu vandalismu ve škole.

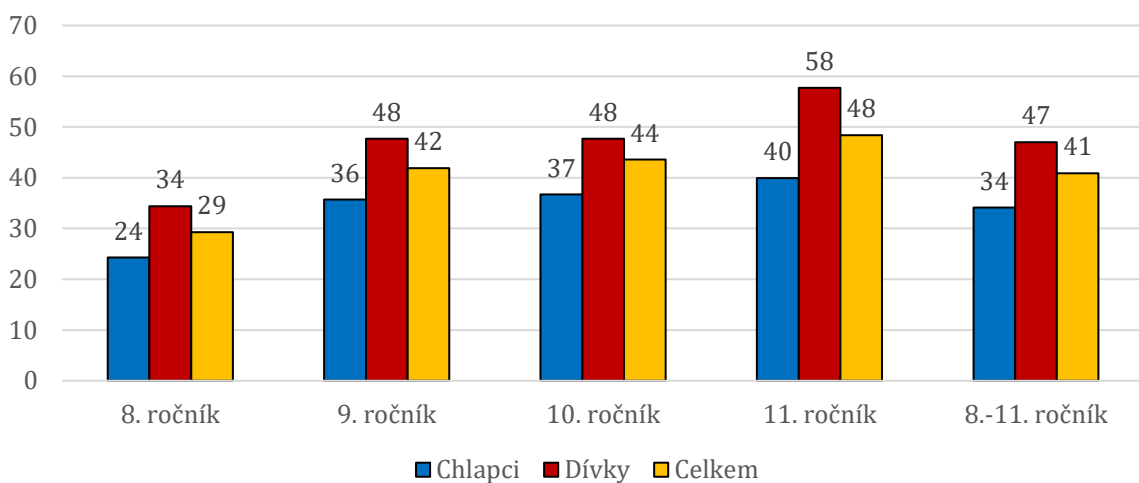
Záškoláctví

Chození „za školu“ v tomto šetření vymezujeme poměrně široce jako vyhnutí se vyučování na alespoň jeden celý den, aniž by k tomu student měl vážný důvod. Záškoláctví za posledních 12 měsíců ve výzkumu přiznalo 41 % studentů, přičemž zhruba u poloviny z nich to bylo pouze jednou či dvakrát.

³ Je ale nutné upozornit, že kromě přechodu z papírové formy dotazníku k online nástroji došlo také k úpravě formátu otázek, kdy původní 4bodová škála souhlasu byla nahrazena 5bodovou.

V případě záškoláctví nepozorujeme žádné větší rozdíly v různých typech škol, podstatněji však tento fenomén narůstá s vyšším ročníkem (viz Graf 16). Zatímco u nejmladších studentů z 8. tříd je podíl chození za školu méně než třetinový (29 %), o tři ročníky výše již zahrnuje téměř polovinu studentů (48 %). Zajímavý je pak prakticky nulový nárůst mezi 9. třídou a 1. ročníkem SŠ, který může souviset s adaptací na nové školní prostředí a jeho normy. Graf 16 zároveň zachycuje i rozdíly podle pohlaví, kdy záškoláctví více přiznávají dívky nežli chlapci (47 % oproti 34 %). Podstatný rozdíl lze sledovat ve všech ročnících, nicméně k nejvyššímu nárůstu u dívek dochází ve 2. ročníku SŠ, kdy činí již 58 % (oproti 40 % u chlapců). Konečně podíl přiznaného chození za školu se neliší mezi Prahou a Plzní a taktéž rozdíly v zastoupení dívek a chlapců jsou v obou městech podobné.

Graf 16. Záškoláctví v posledních 12 měsících u chlapců a dívek v jednotlivých ročnících (údaje v %)

Naopak silnější vztah nacházíme mezi chozením za školu a delikvencí. Například podíl spáchání alespoň jednoho deliktu v posledním roce je u „záškoláků“ téměř dvojnásobný oproti studentům, kteří se škole záměrně nevyhýbají (47 % oproti 26 %). Obdobné výsledky platí i pro viktimizaci, kdy záškoláctví je spojeno s častější viktimizací, a to i delikty v kyberprostoru. Obecně lze předpokládat, že chození za školu bude spjato s rizikovými formami trávení volného času a hraje zde určitě roli i skutečnost, že pachatelé delikvence mají celkově vyšší pravděpodobnost viktimizace.

I v tomto případě máme možnost srovnat výsledky studentů 8.–9. ročníků s výzkumem konaným v roce 2013, kdy byla otázka v šetření formulována analogicky. Výsledky v tomto případě vycházejí příznivě, kdy podíl záškoláctví v desetiletém období mírně poklesl z 41 % na 36 %. Podrobnější analýza však ukazuje, že se jedná o pokles prakticky pouze u chlapců (o 12 procentních bodů), neboť v roce 2013 bylo záškoláctví přiznáváno chlapci a dívkami ještě v podobné míře.

IV. ZAČLENĚNÍ STUDENTŮ Z UKRAJINY

Postoje českých studentů k uprchlíkům

Projekt ISRD nabídl možnost zařazení národního modulu, tedy bloku otázek zaměřených na specifické problémy jednotlivých zemí. Bylo proto zcela logické využít tento prostor pro zkoumání reakce českých studentů na začlenění uprchlíků z Ukrajiny (a následně také na pocity a zkušenosti těchto dětí). V našem datovém souboru můžeme identifikovat 95 žáků či studentů z Ukrajiny, přitom 60 % z nich tvoří uprchlíci. Studentů, kteří nepocházejí z Česka (nenarodili se zde), je ovšem více, a také oni vykazují určité specifické rysy z hlediska zažívaných zkušeností.

Obecně zřejmě platí, že postavení cizinců je o něco komplikovanější s ohledem na výskyt slovních útoků, výhrůžek či xenofobních projevů (Tabulka 5). Naproti tomu vyhrožování na sociálních sítích dnes představuje novou a vlastně běžnou formu viktimizace, bez ohledu na původ. Pro studenty narozené v Česku je typický větší podíl krádeží v celoživotní zkušenosti, pro studenty narozené jinde (cizince) je zase vyšší riziko hate speech nebo podobných útoků. To jen potvrzuje význam studia (a formování) postojů vůči cizincům a uprchlíkům.

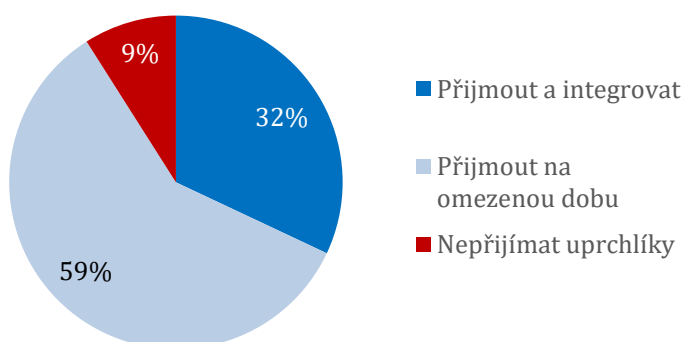
Tabulka 5. Viktimizace (celoživotní prevalence, %) podle místa narození

	Oběti – studenti z Česka	Oběti odjinud
Loupež/vyhrožování	14	10
Ublížení na zdraví	10	12
Krádeže*	46	32
Delikty z nenávisti*	10	23
Online hate speech*	14	22
Vyhrožování online	32	32

Pozn.: * signifikantní rozdíl ($p < 0,05$)

V této kapitole se ovšem budeme věnovat pouze vztahu k Ukrajincům. Mladí lidé z Česka vcelku podporují přijímání uprchlíků a jejich integraci do společnosti, jakkoli pro větší část by mělo jít o záležitost dočasnou. Jen necelá desetina dotázaných přijímání odmítá (Graf 17).

Graf 17. Jak se postavit k uprchlíkům (názory Čechů)

U části českých studentů nevychází postoje z bezprostřední osobní zkušenosti, ta chybí u 42 % dotázaných (Tabulka 6). Na druhé straně víme, že častější společné aktivity s Ukrajinci postoje rozhodně nezhoršují.

Tabulka 6. Četnost společných aktivit nebo kontaktů s Ukrajinci

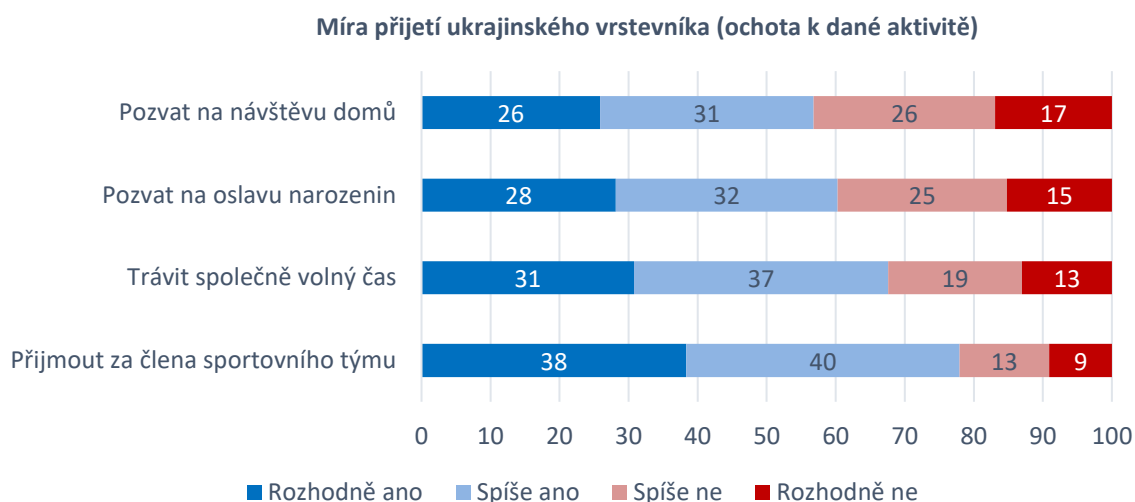
Společné aktivity s Ukrajinci	%
Denně či téměř denně	18,9
Několikrát do týdne	16,4
Asi jednou týdně	8,8
Méně než jednou týdně	14,0
Vůbec ne	41,8
Celkem Češi	100,0

Když jsme se ptali na ochotu podnikat něco společně, výrazně převažovala ochota přijmout někoho z Ukrajiny do poměrně blízkého okruhu, zapojit ho do společné aktivity nejen v rámci volného času, ale třeba také pozvat do vlastní rodiny (Graf 18).

Z uvedené sady otázek lze vytvořit jednoduchý součtový index sociální distance vůči Ukrajincům, kde nejvyšší hodnota (16) odpovídá maximální sociální distanci, naopak hodnota 4 signalizuje absolutní akceptování ukrajinských dětí. Sdílí ji více než pětina dotázaných českých dětí a také celkově je distribuce hodnot vychýlena ke kladnému pólu, kdy průměr činí 8,7 bodu (směrodatná odchylka 4).

Podobným způsobem jsme vyhodnotili i další sadu výroků, které vyjadřovaly (ne)tolerantní postoje k uprchlíkům. Zde se hodnoty indexu tolerance pohybovaly od -12 do +12 se středem v bodě nula, celkový průměr se ovšem posunul pozitivním směrem k hodnotě 2,6 (směrodatná odchylka 5). I v tomto případě tedy převládly pozitivní postoje k uprchlíkům, ostatně oba indexy jsou vzájemně korelovány (Pearsonovo $r = -0,59$).

Graf 18. Akceptace versus distance vůči Ukrajincům (studenti z Česka, %)

Oba indexy jsou asociovány s některými základními proměnnými, jako jsou věk, pohlaví a místo školy (Tabulka 7). Jde o poměrně zřetelné rozdíly. Méně tolerantní jsou studenti v Plzni, kde se zřejmě častěji setkávají s dílčími problémy soužití. Dívky jsou tolerantnější a také platí, že mladší respondenti jsou vstřícnější, třebaže vyšší věk už tolik neovlivňuje akceptování ukrajinských spolužáků. Není vyloučeno, že někteří starší studenti mohou vnímat uprchlíky jako svého druhu konkurenci.

Z hlediska odpovědí na jednotlivé otázky můžeme upozornit, že nižší toleranci pravděpodobně zakládají vnímané problémy soužití a názory typu „podporovat vlastní lidi“, ale ani ty celkově nepřevažují.

Tabulka 7. Indexy sociální distance a tolerance podle města, ročníku a pohlaví

	Distance k Ukrajincům	Tolerance k uprchlíkům
Celkem	8,7	2,6
Město		
Praha	8,2	3,5
Plzeň	9,1	1,8
Ročník		
8. ročník	8,9	3,4
9. ročník	8,8	2,4
10. ročník (1. SŠ)	8,6	2,5
11. ročník (1. SŠ)	8,5	2,0
Pohlaví		
Muži	9,3	2,2
Ženy	8,2	2,9

Poznámka: U indexu distance značí vyšší hodnoty vyšší distanci; u indexu tolerance značí vyšší hodnoty více tolerantní postoj.

Další provedené analýzy souvislostí (Tabulka 8) naznačují, že toleranci snižuje dezorganizované prostředí ve škole, váže se tedy na jiné problémy školního prostředí. Vyšší vzdělávací aspirace jedince působí pozitivně, pravděpodobně to odráží sociální postavení, i když ekonomická situace rodiny na výsledek nepůsobí. Zřetelně tolerantnější postoje se objevují na gymnáziích, nejproblémovější jsou v tomto ohledu učební obory. Tolerantnější jsou studenti s vyšší mírou sebekontroly.

Toleranci podporují znalosti, k nimž vedou kontakty a společné aktivity. Je důležité, že asi 40 % studentů je v pravidelném kontaktu s Ukrajinci, naopak třetina není takto napojena. Kontakty umožňují navazování přátelství a velmi pravděpodobně nevedou ke špatným zkušenostem. Zdá se, že podněty k netoleranci přicházejí spíše z širšího okolí. K jeho stavu je třeba při hodnocení výsledků přihlížet.

Tabulka 8. Školní prostředí jako faktor tolerance

	Distance k Ukrajincům	Tolerance k uprchlíkům
Typ školy		
základní škola	9,2	2,2
víceleté gymnázium	7,4	5,4
4leté gymnázium	7,4	5,0
učební obor	9,7	0,0
maturitní obor	8,6	2,1
Chodí rád do školy		
Rozhodně souhlasím	7,8	3,7
Souhlasím	8,3	3,2
Ani souhlasím, ani nesouhlasím	8,6	2,7
Nesouhlasím	8,8	2,5
Rozhodně nesouhlasím	9,7	0,9
Chce jít na VŠ		
Rozhodně souhlasím	7,9	3,7
Souhlasím	8,5	2,8
Ani souhlasím, ani nesouhlasím	9,1	2,1
Nesouhlasím	9,3	1,3
Rozhodně nesouhlasím	10,3	0,5
Ve škole dochází často k napadání a k bitkám		
Rozhodně souhlasím	10,8	-0,9
Souhlasím	9,3	1,1
Ani souhlasím, ani nesouhlasím	9,0	1,5
Nesouhlasím	8,7	2,5
Rozhodně nesouhlasím	8,2	3,9

Poznámka: U indexu distance značí vyšší hodnoty vyšší distanci; u indexu tolerance značí vyšší hodnoty více tolerantní postoj.

Celkově můžeme shrnout, že přítomnost dětí z Ukrajiny není vnímána jako problematická, postoje jsou spíše pozitivní a podporující. Postavení cizinců je třeba dále zkoumat zejména z pohledu viktimizace. V následujícím oddílu se podíváme na perspektivu druhé strany, tedy to, jak vnímají situaci studenti z Ukrajiny.

Zkušenosti studentů z Ukrajiny

V této podkapitole se zaměříme na subjektivní názory, pocity a zážitky týkající se začlenění do společnosti a viktimizace u samotných studentů z Ukrajiny. V souboru se 95 studentů přihlásilo k ukrajinské národnosti.⁴ 52 z nich v dotazníku uvedlo, že pobývá v Česku v důsledku konfliktu na Ukrajině, této skupině se budeme věnovat v textu především. Ostatní ukrajinští respondenti se buď do Česka přistěhovali již dříve (n = 28) nebo se v Česku narodili (n = 12). U tří respondentů tento údaj chybí. Zmíněné tři podskupiny můžeme z hlediska jejich zkušeností a pocitů porovnávat jen orientačně. Problematické je v tomto ohledu malé zastoupení třetí skupiny a celkově nerovnoměrné zastoupení všech skupin. Skupiny se navíc liší z hlediska průměrného věku a délky pobytu v Česku. Ti, kteří se do Česka přistěhovali již dříve, jsou v průměru o rok starší než studenti z ostatních dvou skupin (průměrný věk je 16 let v první skupině a 15 let v druhých dvou skupinách). Délka pobytu v Česku mezi těmi, kteří přišli v důsledku rusko-ukrajinského konfliktu, se pohybuje od 6 do 29 měsíců (průměrně 13 měsíců).⁵ Délka pobytu mezi těmi, kteří se do Česka přistěhovali již dříve, je v rozmezí od 1 roku do 15 let (v průměru 5 let). Pro úplnost dodejme, že zastoupení dívek a chlapců je napříč skupinami obdobné (průměrně 56 % dívek a 44 % chlapců).

Uvažujeme-li průměrnou celoživotní prevalenci viktimizace pro všechny ukrajinské studenty, v porovnání s českými studenty se častěji stali obětí výhružek či xenofobních útoků (17 % oproti 10 %), nenávistných komentářů na sociálních sítích (24 % oproti 14 %) a výhružek online (37 % oproti 32 %; srov. Tabulku 5 a Tabulku 9). Zjištěné prevalence viktimizace jsou mezi uprchlíky převážně nižší než v ostatních dvou skupinách ukrajinských studentů (Tabulka 9) i než ve skupině českých studentů (srov. tabulku 5). Výjimkou jsou delikty z nenávisti, které pocítilo 14 % uprchlíků (oproti 10 % českých studentů).

⁴ Celkem 120 žáků uvedlo, že většina jejich příbuzných jsou Ukrajinci; v textu pracujeme pouze s těmi, kteří se k ukrajinské národnosti explicitně přihlásili.

⁵ Vzhledem k tomu, že k ruské invazi došlo v únoru roku 2022 a výzkum probíhal od února do června roku 2023, mohou hodnoty nad 16 měsíců představovat chyby v kódování, chyby ve výpočtu na straně respondenta, ale i možnost, že dotyčný student přišel do Česka už v důsledku rusko-ukrajinského konfliktu v roce 2014 (dotaz nebyl v tomto směru jednoznačný).

Tabulka 9. Viktimizace studentů ukrajinského původu dle typu pobytu v ČR (celoživotní prevalence, údaje v %)

	Uprchlíci z Ukrajiny (n = 52)	Dříve usazení Ukrajinci (n = 28)	Ukrajinci narození v ČR (n = 12)	Ukrajínští studenti celkem (n = 92)
Loupež/vyhrožování	4	11	17	11
Ublížení na zdraví	8	4	8	7
Krádeže	12	25	75	37
Delikty z nenávisťi	14	21	17	17
Online hate speech	24	21	33	24
Vyhrožování online	25	43	42	37

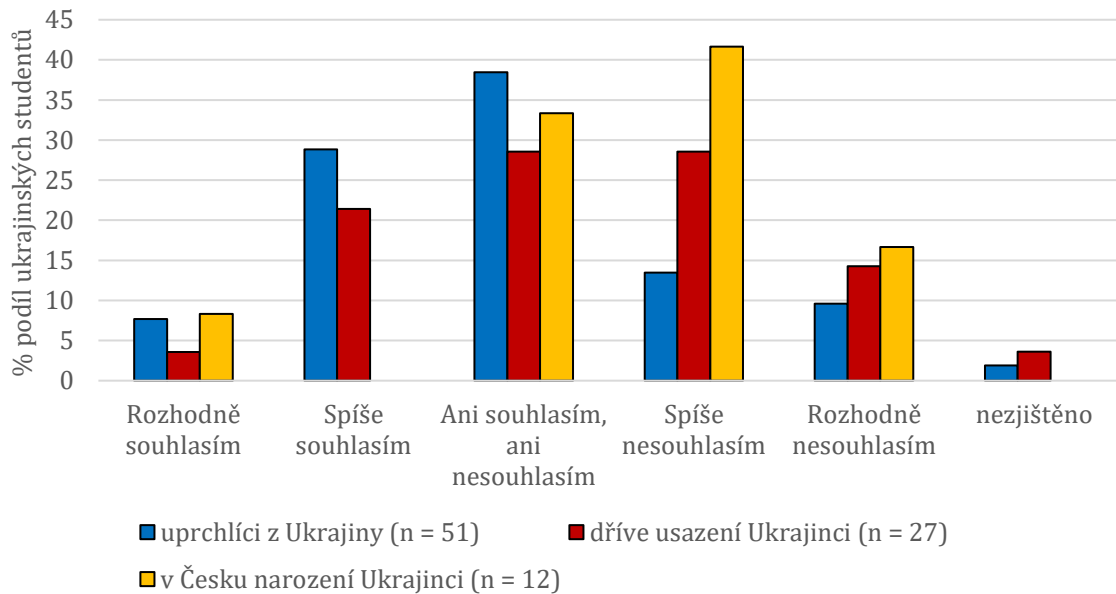
Pozn. 3 studenti neuvedli typ pobytu.

K rodinným poměrům ukrajinských dětí můžeme na základě dotazníku říci, že nadpoloviční většina bydlí s oběma rodiči (61 %) a se sourozenci (57 %). Třetina studentů uvedla, že se jejich rodiče rozvedli nebo odloučili. Ohledně sociální integrace ukrajinských uprchlíků je důležité zmínit, že více než každý pátý (12) z těch, kteří přišli v důsledku konfliktu, nemá mimo vyučování žádné společné aktivity s Čechy a téměř třetina (16) nemá mezi Čechy kamarády. Tato čísla jsou pochopitelně výrazně nižší pro druhé dvě skupiny ukrajinských studentů, kteří v Česku strávili podstatně delší dobu.

Studenti většinou přikládají velký význam účasti na českém vzdělávacím systému. Naučit se češtinu označilo za rozhodně důležité nebo spíše důležité 90 % uprchlíků, 80 % potom rozhodně či spíše souhlasilo, že je pro ně důležité chodit v Česku do běžné školy. Zároveň ovšem 29 % vyjádřilo souhlas s tím, že je pro ně důležité dokončit školu na Ukrajině (na tyto tři otázky byli dotazováni pouze studenti z řad uprchlíků). 75 % uprchlíků navíc (spíše) souhlasilo s výrokem, že jim Česko po dokončení školy může nabídnout dobré pracovní uplatnění.

Nepříjemné zážitky spojené s pobytem v Česku hlásí, v závislosti na konkrétní otázce, asi pětina až polovina studentů z řad uprchlíků (je to ovšem zřetelně méně, než v druhých dvou skupinách ukrajinských studentů). 20 % se v Česku necítí dobře: konkrétně „jako někdo, kdo sem patří“ se necítí nikdy nebo jen zřídka. Pocity diskriminace zažívá alespoň někdy 27 % z nich. S projevy nenávisťi ze strany Čechů se přinejmenším někdy setkává polovina. Na druhou stranu zažívá podporu od Čechů často nebo téměř vždy 56 % z nich. Představu, že soužití Čechů a Ukrajinců je bezproblémové, sdílí nebo spíše sdílí 37 % studentů z řad uprchlíků. V tom se poměrně rozcházejí s pohledem dříve usazených či těch Ukrajinců, kteří se v Česku narodili – jejich pohled na vzájemné soužití je kritičtější (Graf 19). Tyto dvě skupiny uváděly také četnější zážitky diskriminace a nenávisťi ze strany Čechů.

Graf 19. Míra souhlasu s výrokem „Soužití Čechů a Ukrajinců je bezproblémové – Ukrajinci jsou Čechům blízcí a snadno sem zapadnou“ mezi ukrajinskými studenty dle typu pobytu

Shrnutí

I když mezi studenty z Ukrajiny převládá pozitivní – v kontextu zjištěných údajů zřejmě poněkud pragmatické – naladění ohledně významu zapojení do vzdělávání v Česku, názory na soužití mezi Ukrajinci a Čechy již příliš pozitivní nejsou. Jistě k tomu nepřispívají poměrně časté zážitky diskriminace a nenávisti ze strany Čechů. Příznačné v tomto ohledu je, že xenofobní útoky a výhrůžky (ať už tváří v tvář nebo online) zažil dle údajů z dotazníku větší podíl studentů z Ukrajiny než těch z Česka, i když v jiných sledovaných oblastech viktimizace dosahují Ukrajinci (i výrazně) nižších úrovní prevalence. Rodina přitom u tohoto podsouboru studentů nemusí z různých důvodů podat pomocnou ruku.

Srovnáme-li zkušenosti ukrajinských studentů dle typu jejich pobytu, zaujme zjištěný rozpor mezi mírou sociální integrace a vnímanou konfliktností soužití Čechů a Ukrajinců. Ti, kteří přišli v důsledku rusko-ukrajinského konfliktu, mají relativně menší bližší osobní zkušenost s Čechy, ale vyjadřují poměrně optimistické názory a zkušenosti ohledně soužití s nimi. Naopak ti, kteří pobývají v Česku déle, nebo se zde narodili, jsou sice lépe integrovaní sociálně, nicméně častěji zažívají také diskriminaci a nevidí česko-ukrajinské soužití zdaleka bezproblémové. Teorie obvykle zdůrazňují přínos osobního kontaktu se členy out-groups pro odbourání negativních předsudků (například tzv. kontaktní hypotéza). Jak předběžně ukazují zde prezentovaná data, platit to může zjevně i pro ty pozitivní. (I když část této souvislosti zřejmě vysvětlíme tím, že s mírou kontaktu roste i prostá pravděpodobnost zážitku diskriminace). Vzhledem k malému zastoupení některých kategorií však v datech nemáme pro tuto tezi robustní oporu.

ZÁVĚR

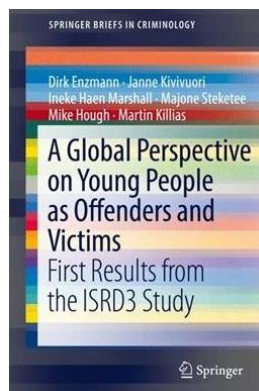
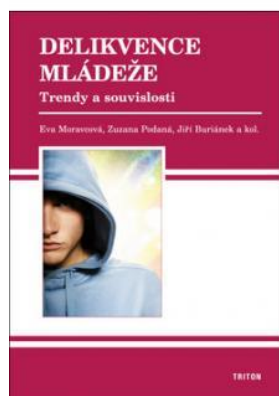
Výzkum ISRD4 přinesl aktualizované poznatky o prevalencích různých forem delikvence a viktimizace mezi českými studenty zhruba ve věku 13–17 let a je jedním z prvních šetření, které se ve větší míře zabývalo i činy v kyberprostoru. Výsledky výzkumu ukazují, že různé formy antisociálního chování jsou mezi českými adolescenty rozšířené a týkají se v nějaké podobě značné části populace. Ve velké většině je však charakter těchto činů málo závažný. Taktéž viktimizace není mezi studenty ojedinelou záležitostí – ostatně velká část delikventního chování mládeže je namířena právě proti vrstevníkům. I přes značné rozšíření těchto fenoménů je potěšitelné, že ve srovnání s obdobím před deseti lety došlo v dílčích oblastech k jejich poklesu. Na druhou stranu nemáme data pro srovnání v oblasti deliktů v kyberprostoru, nelze proto ani vyloučit hypotézu, že je pokles tradičních „offline“ deliktů způsoben částečným přesunem delikvence do kyberprostoru.

Delikvence i různé projevy antisociálního chování patří k poměrně běžným projevům dospívání, během něhož mají mladí lidé potřebu hledat své místo ve společnosti a vymezovat se proti sociálním normám a autoritám. Kriminologické výzkumy ukazují, že u většiny adolescentů se jedná pouze o dočasnou životní fázi, která s blížící se dospělostí ustupuje, a pouze u malé části jedinců přetrvává delikventní (resp. kriminální) chování i v dospělosti. Vzhledem k povaze delikvence mládeže a její obvykle nízké závažnosti není vhodné přistupovat k těmto projevům chování příliš represivně. Na druhou stranu je však samozřejmě nezbytná přiměřená reakce autorit, které dají jasně najevo, že porušování sociálních norem nemůže společnost tolerovat. Adekvátní výchovná opatření by neměla pachatele stigmatizovat, ale naopak pokusit se včlenit jej zpět do mainstreamové společnosti, přimět jej uvědomit si negativní důsledky svého chování a případně se pokusit odčinit vzniklou škodu.

Adekvátní reakce je obzvláště důležitá i ve vztahu k dětským obětem antisociálního chování, jejichž újma bývá často přehlížena či zlehčována, zejména jedná-li se o viktimizaci ze strany vrstevníků nebo v rámci rodiny. Je třeba reflektovat, že i psychické následky viktimizace mohou mít dlouhodobý negativní efekt na další vývoj jedince, a je proto povinností dospělých dětí před takovými jevy chránit a pokusit se jim předcházet.

Odkazovaná literatura

- Boudová, S., Tomášek, V., & Halbová, B. (2023). *Národní zpráva PISA 2022*. Česká školní inspekce.
- Enzmann, D., Kivivuori, J., Marshall, I. H., Steketee, M., Hough, M., & Killias, M. (2018). *A global perspective on young people as offenders and victims: First results from the ISRD3 study*. Springer.
- Enzmann, D., & Podaná, Z. (2010). Official Crime Statistics and Survey Data: Comparing Trends of Youth Violence between 2000 and 2006 in Cities of the Czech Republic, Germany, Poland, Russia, and Slovenia. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 16, 191–205.
- Moravcová, E., Podaná, Z., Buriánek, J. a kol. (2015). *Delikvence mládeže: Trendy a souvislosti*. Triton.
- Podaná, Z. (2018). Corporal punishment of children by parents in the Czech Republic: Attitudes, prevalence rates, and intergenerational transmission of violence. *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica*, 24(2), 57–76.

Dedikace

Realizace výzkumu ISRD4 byla finančně podpořena projektem Specifického vysokoškolského výzkumu ADAKIN a programem Cooperatio, vědní oblast SOAS, řešených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.